

Resultatet er velkendt, og Camerarius fik ret i sin skepsis over for Christian 4. og sin tillid til Gustav Adolf. I begge tilfælde var hans vurdering baseret på direkte møder med kongerne.

Han var i april 1626 i Stockholm som officiel repræsentant for pfalzgreven Frederik og rejste derfra som officiel svensk resident (ambassadør), akkrediteret i Haag som gesandt hos Republikken De forenede Nederlande. Camerarius udførte i de følgende dramatiske år det kunststykke at være rådgiver for både kongen af Sverige og greven af Pfalz. Han synes ifølge Schubert at have løst opgaven til begge parter tilfredshed.

Den lange bog er ikke den rene morskabslæsning, selv hvis man er god til tysk, men for interesserede i trediveårskrigen politiske og diplomatiske historie er det en guldgrube. Læsningen lettes ikke af diagrammer over fyrstehusene, historiske kort m.v. men til gengæld er der et meget godt sted- og personregister. Der er i bogen 16 gode billeder af personer, våben og slotte, men de benyttes ikke aktivt i teksten.

Som man vil vente af en tysk disputats, er der en meget fyldig oversigt over kilder og litteratur. Fodnoterne bringer omhyggelige henvisninger til utrykte kilder med arkivnummer m.v. og til litteraturen og de trykte kilder. Professor Schindling og hans medarbejdere har ydermere til denne udgave ajourført noterne med hensyn til litteratur udkommet efter 1955, herunder nordiske værker, dog er *Dansk Udenrigspolitikks Historie* ikke kommet med. Desværre har man ikke samtidig ajourført den alfabetiske litteraturliste, hvilket ellers havde været temmelig nemt.

Udgiverne har givetvis drøftet, om det nu var umagen værd at genudgive en artikel fra 1954 og en bog fra det følgende år, og om der var købere til det ikke helt billige værk. Man kunne givetvis have fået bogens materiale ud på nettet og dermed opnået en spredning til en større kreds af læsere. At denne interessante historie – fortalt i mange detaljer – om en spændende person i en dramatisk periode af Europas historie nu foreligger i en flot bog i en nydelig indbinding og en let læselig tekst, er nu alligevel rart.

Karl-Erik Frandsen

ANNA SANDBERG & DETLEF SIEGFRIED (red.): Tysk kulturhistorie fra 1648 til i dag. København 2012, Gyldendal. 488 sider. 399 kr.

»Keine Nation, weniger die Neuern, am wenigsten vielleicht die deutsche, hat sich aus sich selbst gebildet«, bemærkede Goethe engang med

nogle ord, som siden skulle få vinger, og som vel kunne have tjent som motto for den af lektor Anna Sandberg og professor Detlef Siegfried (begge Københavns Universitet) udgivne antologi *Tysk kulturhistorie fra 1648 til i dag*. Ikke kun de to redaktører, men også flere af bogens bidragydere forholder sig kritisk til opfattelsen af den tyske historie som en uheldssvanger undtagelse fra den europæiske regel. De gør det, dels fordi tesen om, at en særegen tysk historisk udvikling banede vejen for (hvis ikke ligefrem var skyld i) nazismen, har mistet sin overbevisningskraft, dels fordi der dårligt kan tales om en europæisk norm, som alene tyskerne afveg fra. Så meget mere magtpåliggende er det redaktørerne, at den tyske kulturhistorie i dag ikke ses og skildres »i national isolation«, men i sin »europæiske og globale sammensathed« – en historiografisk hensigtserklæring, der for så vidt falder fint i tråd med et omsiggribende opgør med den *metodologiske nationalisme* (Ulrich Beck) inden for såvel samfundsvidenskaberne som humaniora.

Ikke desto mindre er det altså en *tysk* kulturhistorie (skrevet for danskere), som vi her har at gøre med, hvorfor man nok kunne tænke sig at vide, hvad der nærmere bestemt kendetegner tyskerne og den tyske kultur. Der er imidlertid ikke lagt mange ledetråde ud for læseren i forordet, som konkluderer, at tysk kultur ikke kan afgrænses klart, lige så lidt som man kan tale om en stabil tysk identitet. At tysk kulturhistorie er et foranderligt og flerfacetteret fænomen, kalder ikke på modsigelse, men betoningerne af, at en såkaldt *Sonderweg* er et fatamorgana, virker til sidst lidt besværgende og vækker ligefrem undren af følgende to grunde: For det første går værket som helhed betragtet ikke hele vejen med hensyn til at vise, i hvor høj grad den tyske kultur og nationale identitet er blevet formet i frugtbar vekselvirkning med tendenser og strømninger udefra. For det andet får man ved en nærlæsning indtryk af, at den tyske kulturhistorie – trods udefrakommende impulser og indflydelser – langt hen *er* et kapitel for sig. Dermed er man dog ikke nødsaget til at forklare alt, der gik forud for 1933, som en optakt til Hitlertyskland og holocaust, så hvorfor egentlig kvie sig ved at tale om 'det tyske'? I det følgende vil jeg ud fra nogle få eksempler skitsere dele af det alligevel ikke helt så brogede billede af tysk kultur, som bogen leverer – billedet af en kulturel tradition, som, trods al uomtvistelig transnationalisering, i hvert fald indtil 1945 har fulgt et noget andet spor end det, man i mangel af bedre må kalde det vesteuropæiske.

I kapitlet om perioden 1789-1815 kontrasteres traditionen tro tysk ånd og kultur med fransk magt og politik. Hvor franskmændene fik en politisk revolution («politikken er skæbnen», som Napoleon skal have

sagt til Goethe i 1808), var den tyske revolution derimod åndelig og æstetisk, jf. den idealistiske filosofi og romantiske digtning. Der opstod i denne epoke en særlig tysk, særdeles indflydelsesrig idealforestilling om individet som det dannede menneske, dvs. ikke som en politisk *citoyen* udstyret med (stats)borgerrettigheder, men som en kultiveret *Bürger* med den indre frihed og personlighedsmæssige udvikling for øje. Man har således set modsætningen mellem den franske statsnation og den tyske kulturnation som signifikant for ikke kun det pågældende kvarte århundrede, men som et skel med vidtrækkende politiske og kulturelle konsekvenser – som udtryk for to afgørende forskellige traditionslinjer i europæisk identitetshistorie. Idealistiske filosoffer som Kant, Fichte og Hegel og en lang række romantiske kunstner- og dannelsesromaner fremhæves som repræsentative reflekser af en tysk samfundssituation, som grundet den dengang endnu »defensive modernisering« (Hans-Ulrich Wehler) tog sig mærkbart anderledes ud end – og kan opfattes som tyske modsvar på – franskmændenes revolution og englændernes industrialisering. Den tyske idealisme blev tilmed instrumentaliseret med fynd og klem af tyske intellektuelle i talrige identitetspolitiske afgrænsninger mod de franske under de antinapoleoniske befrielseskrige. Dyrkelsen og propaganderingen af den nationale sammenhængskraft i 1800-tallets begyndelse var ganske vist ikke noget tysk varemærke – nationalismen i romantikken er som bekendt et bredt europæisk fænomen – men den nationalideologiske romantisering af begreber som folk, fædreland, frihed, historie, sprog og kultur har haft et særlig langt efterliv i tysk historie. Det selvkritiske opgør med nationalsocialismen efter 1945, den bekendte *Vergangenheitsbewältigung*, har med al tydelighed demonstreret, hvor forkætrede sådanne termer er i en tysk kontekst.

Den efterfølgende periode i tysk kulturhistorie (1815-1848) blev i høj grad præget af den stærkt konservative fyrst Metternichs autoritære, restaurative politik, som slog ubønhørligt ned på det spirende tyske borgerskabs nationalliberale bestræbelser, jf. fx Karlsbad-beslutningerne af 1819. Det nye borgerskab, som var inspireret af den europæiske oplysnings idéer, havde således politisk trange kår i Det Tyske Forbund, og martsrevolutionen 1848 blev snart mødt med en konservativ reaktion, som satte en solid stopper for demokratiseringstendenserne. Tyskerne fik jo først så sent som i 1919 et, som man vil vide, såre skrøbeligt demokrati. Kulturhistorisk betragtet er det her særlig interessant, at den tyske realisme, som gradvis afløste romantikken, står i modsætning til den franske, for så vidt som den ikke egentlig brød

med den romantisk-idealistske arv, men tilstræbte en *forklaret*, dvs. idealiseret gengivelse af virkeligheden. Man taler således gerne om *den poetiske realisme* i tysk litteratur- og kulturhistorie, og betegnende nok står den derpå følgende tyske naturalisme hen mod slutningen af det 19. århundrede ikke synderligt stærkt sammenlignet med den øvrige europæiske, herunder skandinaviske. Positivismen blev længe mødt med stor modstand i Tyskland – modsat i Frankrig.

Dyrkelsen af kulturen i kernefamilien fremhæves som et andet særtræk ved den tyske borgerlighed, og der gøres opmærksom på tyskernes kvasireligiøse forhold til musikken, som bl.a. kom til udtryk i Richard Wagners sakralisering af kunsten og hele Bayreuth-kulten omkring ham og hans værk. Men når man betænker, hvilken kolossal rolle især den klassiske musik har spillet og stadig spiller i tyskernes kultur- og identitetshistorie, er det bemærkelsesværdigt, hvor lidt plads den indrømmes i *Tysk kulturhistorie fra 1648 til i dag*. Thomas Mann har peget på det tyske dannelsesborgerskabs musikidolatri som et kulturelt karakteristikum ved sine landsmænd, og han så en uløselig sammenhæng mellem tyskernes forsmag for musik og deres afsmag for politik – og i sidste instans følgagtighed over for nazismen. Postulatet om en sådan mentalitetshistorisk neksus er naturligvis problematisk, men det ændrer ikke ved den manko, det for mig at se er, at musikken er så stedmoderligt behandlet i denne bog. Heller ikke den tyske teologiske tradition, som stod stærkt i det nittende og navnlig tyvende århundrede, er viet større opmærksomhed.

Det kunne generelt have været spændende at få en kulturhistorisk fremstilling, der fraveg det traditionelle periodeprincip, hvor den ene »epoke« afløses af den anden. Sådanne bøger er der jo ikke ligefrem mangel på – selv på dansk havde vi allerede *Tyskland. En kulturhistorie* fra 1992 (endda i en revideret og udvidet udgave 2001). Derimod mangler en konsekvent fænomen- og problemorienteret skildring af centrale aspekter af den tyske kulturhistorie.

Trods disse forbehold er der tale om et særdeles informativt og velskrevet værk, som giver et kyndigt indblik i og overblik over hovedstrømningerne i den tyske kulturs og politiks dybt fascinerende historie fra midten af 1600-tallet til i dag. For studerende på landets universiteter vil bogen utvivlsomt være et solidt og sobert afsæt for videre detailstudier.

Morten Dyssel Mortensen